

Plooi, E., Systeembenadering, contra feminisme. Dilemma's bij de begeleiding van mishandelde en bedreigde vrouwen, *MGV* (1985) nr. 10, pp. 1016-1027.

Vrouwopvang Amsterdam, 2004, *Project 'Begeleide terugkeer'*. Amsterdam: Vrouwopvang.

Wileman, R. en B. Wileman, 1997a. *How to stop domestic violence: a victim's guide*. Queensland (Australië): Wileman Publications.

Wileman, R. en B. Wileman, Naar een evenwichtiger verdeling van macht in relaties die gepaard gaan met geweld in het gezin, in: *Gezinstherapie* 8 (1997b), nr. 4, pp. 359-389.

Wileman, R. en B. Wileman, Naar een evenwichtiger verdeling van macht in relaties die gepaard gaan met geweld in het gezin: een reactie op Shaw en Pye, in: *Gezinstherapie* 8 (1997c), nr. 4, pp. 395-399.

Wolting, L., 1995, *Dat maak ik zelf wel uit? Werken met jongens: ontwerp voor een sekse specifieke pedagogiek*, Bussum: Coutinho.

Wouters, C. en B. van Stolk, 1988, *Vrouwenmishandeling in partnerrelaties*, in: Damen, E. en N. van Oosten (red.) *Mannelijkheid en seksueel geweld: de dader belicht*. Deventer: Van Loghum Slaterus, pp. 38-46.

SUMMARY

This article examines the relationship between masculinity and relational violence in heterosexual relationships. 'Loss of masculinity' is the core concept. This concept is contextual and refers to the emotional experiences of both partners. Actual or threatening loss of masculinity plays a role in both the beginning and the continuation of violence. Three important processes illustrate this: the balance between connection and autonomy, the paradox of violence and power dynamics and abuse within the relation. Social workers are invited to use these insights in systemic counselling with partners.

Drs. Maria van Bavel is beleidsmedewerker bij TransAct, Landelijk expertisecentrum sekspecifieke zorg en seksueel geweld, te Utrecht. Zij werkt vanuit het diversiteitsperspectief mee in het project Zin in Gezond Leven.
E-mail: M.v.Bavel@transact.nl

Prof. dr. Janneke van Mens-Verhulst is bijzonder hoogleraar Vrouwgezondheidszorg aan de Universiteit voor Humanistiek en medewerker gezondheidspsychologie aan de Universiteit van Utrecht. Zij leidt het project Zin in Gezond Leven dat hier wordt beschreven.

Geaccepteerd mei 2004

MARIA VAN BAVEL EN JANNEKE VAN MENS-VERHULST OVER OUDERE MANNEN, GEZOND LEVEN EN TRADITIONELE MANNELIJKHEIDSNORMEN

Zin in Gezond Leven

In 2001 is de Universiteit voor Humanistiek samen met TransAct en de CGD Rotterdam een project 'Zin in Gezond Leven' (ZGL) gestart met als uitgangspunten diversiteit, zingeving en empowerment. Het project beoogt (proef)interventies te ontwikkelen om bij deelnemers (m/v) de ervaring van zin en vitaliteit en het vermogen zelf vorm te geven aan gezond leven te bevorderen. Gezond leven wordt hierbij begrepen als

meerdimensionaal: naast de fysieke kant en de leefstijl heeft het ook existentiële, psychosociale, materiële en culturele kanten. Gezond leven omvat dus niet alleen niet-roken, veel bewegen en gezond eten maar ook het steun zoeken en/of krijgen, het hebben van goede vrienden, plezier en geld en het al of niet accepteren van beperkingen en benutten van kansen. Het diversiteitsperspectief wil zeggen dat er systematisch rekening wordt gehouden met maatschappelijk relevante verschillen tussen mensen: niet alleen wat betreft leeftijd, sociaal-economische status (SES) en cultuur, maar ook qua sekse (Mens-Verhulst, 2003).

Het ZGL-project is opgezet voor oudere Nederlandse en Marokkaanse mannen en vrouwen met lage SES, met het streven hen een wezenlijke inbreng in het project te laten hebben - de zogenaamde participatieve benadering. Deze aanpak heeft vorm gekregen via het werken met een projectgroep van intermediairs en peers. Begonnen is met het ontwikkelen van een zowel sekse- als etniciteitsbewust referentiekader voor Gezond Leven

door de opvattingen van de doelgroepen over gezond leven te onderzoeken. Daarna zullen de verkregen inzichten worden vertaald in proefinterventies in gezondheidsbevordering. Over de opvattingen over gezond leven en de ervaringen met de interventies wordt later elders gerapporteerd.

Voor dit themanummer hebben we ons de vraag gesteld welke rol Nederlandse, traditionele mannelijkheidsnormen spelen in opvattingen over gezond leven en welke consequenties deze zouden moeten hebben voor het aanbieden en uitvoeren van gezondheidsbevorderende interventies aan, voor en/of met oudere Nederlandse en Marokkaanse mannen met lage SES. Het gaat ons daarbij niet om de bestudering van traditionele mannelijkheid als oorzaak van stress. Onze interesse geldt traditionele mannelijkheid als ideologische context waarmee ook oudere mannen zich moeten verstaan om een voor hen gezond leven te realiseren.

Op zich kent die context zijn heilzame kanten, zoals de aansporingen tot lichaamsbeweging en probleemoplossing (wat piekeren tegengaat), de prikkel tot zelfverwezenlijking en kansen op een positief zelfbeeld (mede door de cultureel sterk gewaardeerde autonomie) en het aanmoedigen van sociale participatie. Bekend is echter ook dat ditzelfde context jonge en middelbare mannen kan stimuleren tot een riskante en ongezonde leefstijl in de vorm van gevaarlijke sporten, alcoholgebruik en een

- om recht te doen aan de bestaande variatie - een vergelijk gemaakt, zowel binnen als tussen de Nederlandse en Marokkaanse groep. Hieruit volgt het antwoord op de eerste vraag. Voor het beantwoorden van de tweede vraag is bekeken op welke wijze mannelijkheid in de gemarkeerde fragmenten aan de orde komt. De uitkomsten zijn vergeleken met de resultaten van gesprekken met de intermediairs en peers aan de hand van interviewfragmenten, geselecteerd op sekse en etniciteit. Ten slotte zijn de bevindingen voorgelegd aan de andere onderzoekers in het ZGL-project. In het verlengde hiervan zijn kritische vragen en kanttekeningen geformuleerd ter beantwoording van de derde vraag naar mannelijkheid van interventies en de bijkomende vraag naar de waarde van de lijst met mannelijkheidnormen.

RESULTATEN

Het voorkomen van de normen

Tabel 1 laat zien welke mannelijkheidnormen in relatie met gezond leven in de transcripten zijn aangetroffen, hoe vaak en in welke verdeling over de respondenten.

Mick verbindt gezond leven vrijwel direct aan werk (1)¹

MICK: ja gezond leven, uh dat is dus naar je zin hebben. Dat is denk ik het allerbelangrijkste. Uh en naar je zin hebben wat houdt dat in, uh op je werk naar je zin hebben, want ik heb uh, nooit van 8 tot 5 gewerkt, ik heb altijd 's morgens 6 gewerkt tot 's nachts, tot het klaar was, eerder ging ik niet naar huis en dan moest ik toch 's- morgens weer om 6 uur op de zaak zijn.

ITER: zo

MICK: Dus ik werkte wel eens 80 tot 90 uur in de week. Wel eens maanden achter elkaar en dan moet je het zeker wel naar je zin hebben, anders houd je dat ook allemaal niet vol natuurlijk. Dus je moet wel plezier in je werk hebben, dat is volgens mij wel uh, omdat je zoveel tijd d'r in doorbrengt denk ik wel dat dat één van de allerbelangrijkste is. Dat heb ik dus de laatste tijd gemerkt, dat ik ook geen plezier meer had in mijn werk.

Gevraagd naar voorbeelden van mensen die gezond leven, verwijst Piet vooral naar lichamelijke prestaties (2) en benadrukt Koen zijn onafhankelijkheid ten opzichte van anderen (5).

De professionals hebben de transcripten op mannelijkheidnormen gecodeerd met behulp van het softwareprogramma Atlas-ti. Gekozen is voor directe aansluiting bij de praktijk door een lijst met seksecoderingen te gebruiken waarmee al sinds enkele decennia in de specifieke hulpverlening wordt gewerkt om mannen bewust te maken van de ideaalbeelden die (zij) in meer of mindere mate hun zelfbeeld en handelen (laten) bepalen. Dit 'instrument' is echter gebaseerd op Nederlandse cliënten en de mag dus niet onverkort van toepassing worden geacht op mannen uit andere culturen (Oosten van der Vlugt, 2002). Daarom benutten we de analyse tevens om te verkennen in hoeverre de lijst bruikbaar kan zijn voor het werken met Marokkaanse ouderen.

Van Oosten en Van der Vlugt (2002) verstaan onder seksecoderingen 'opvattingen en denkbeelden die mannen en vrouwen tijdens het socialisatieproces hebben megekregen over wat in een bepaalde context gewenst en ongewenst rolgedrag is voor mannen en vrouwen'. Zij noemen de volgende mannelijkheidscoderingen -

- Een betaalde baan is het belangrijkste in je leven.
- Mannen zijn handelings- en prestatiegericht, ze houden van competitie en willen zich bewijzen en onderscheiden van anderen.
- Een man hoort de kost te verdienen voor zichzelf en degenen die afhankelijk van hem zijn.
- Mannen concurreren: als man moet je beter, sneller, sterker en efficiënter zijn dan anderen.
- Mannen zijn zelfstandig, onafhankelijk en kunnen alles alleen.
- Een man heeft geen hulp nodig.
- Mannen hebben zichzelf onder controle, zijn niet bang en huilen niet.
- Mannen zijn agressief, laten niet over zich lopen en weten zich te beheersen, zijn rationeel en zelfverzekerd (machtig makende emoties).
- Een man hoort degenen die van hem afhankelijk zijn, te beschermen en hun problemen op te lossen.
- Een echte man is geen slachtoffer.
- Mannen ervaren intimiteit vooral via seksualiteit.
- Een man moet seksueel presteren en voor nageslacht zorgen.

Per respondent is gemarkeerd aan welke normen hij refereert. Als een fragment naar twee onderscheiden normen verwees, zijn die beide gecodeerd. Daarna is

doorgemaakt en de rollen die men geacht wordt te vervullen. Voor Marokkanen van de eerste generatie zet de overgangperiode van 'spitsuur en consolidatie' naar 'actieve ouderdom' namelijk eerder in dan voor Nederlanders: qua stoppen met werken (mede ten gevolge van gezondheidsklachten), leeftijd van de kinderen en het hebben van kleinkinderen (zie ook Wagemakers, 2003). Qua etniciteit en sekse is de doelgroep op voorhand juist systematisch ge diversifieerd: in Nederlands en Marokkaans én in mannen en vrouwen.

De dataverzameling is in het ZGL-project aangepakt overeenkomstig de onderzoeksprincipes die bij empowerment passen, namelijk participatief en dialoogisch (Maso & Smaling, 1998). Aan de projectgroep nemen twee Marokkaanse en twee Nederlandse mannen naast twee Marokkaanse en twee Nederlands vrouwen (betaald) deel. Er is dus tussen de intermediairs en peers een opzettelijke similariteit met de doelgroepen aangebracht, qua sekse, etniciteit, leeftijd en SES. Verder participeerden zes (eveneens betaalde) professionals op het terrein van onderzoek en interventie - op één na vrouw, allen van Nederlandse oorsprong, vier van hen rond de vijftig, geen lage SES.

Er zijn halfstructureerde interviews gehouden met 32 respondenten. Inhoud en structuur van de daarbij gebruikte topicist zijn hoofdzakelijk bepaald door de professionals; de wijze van vragen en gezigde taal zijn samen met de intermediairs en peers proefondervindelijk ontwikkeld. Respondenten zijn volgens de criteria van de onderzoekers geworven via de intermediairs en peers. Uit het oogpunt van variatiedekking is daarbij gelet op aantal en samenstelling van de huishouding, dagelijkse bezigheden (binnen/buitenshuis), woonwijk, religie, mobiliteit, en gezondheidstoestand.

Om interviews te houden, hebben de intermediairs en peers een training gekregen. De interviews zijn op audiocassette opgenomen. Van de interviews met de Nederlandse ouderen zijn volledige transcripten gemaakt.

Van de interviews met de Marokkaanse ouderen hebben de Marokkaanse intermediairs en peers naderhand een vertaling ingesproken op een tweede audiocassette en van die vertalingen zijn transcripten gemaakt. Achttien van de gehouden interviews hadden voldoende volledigheid en diepgang om voor uitvoerige analyse in aanmerking te komen. Daarvan waren er vier van Nederlandse en drie van Marokkaanse mannen.

sterk beknopt familieleven (Sabo & Gordon, 1995; WHO, 2001); en dat geïnternaliseerde mannelijkheidnormen veel mannen ervan weerhouden hulp te zoeken (Addis & Mahalik, 2003).

Met het ouder worden wordt het naleven van de traditionele mannelijkheidnormen moeilijker; niet alleen vanwege de afname van fysieke krachten maar ook door allerlei sociale gebeurtenissen als verlies van werk en/of naasten. Ook de manoeuvreerruimte en hulpbronnen om (opnieuw) vorm te geven aan eigen leven nemen af - in het geval van lage SES wellicht nog extra. Dit leidt op zijn minst tot onzekerheden en vaak ook tot conflicten met de wensen en mogelijkheden om gezond te leven, wat kan uitmonden in lage of afnemende zelf-achting, angsten of depressieve klachten (Eisler, 1995). Maar de levenssatisfactie van oudere mannen kan volgens Whitthead (2002) weer toenemen als zij in staat en bereid zijn hun verlangen naar beheersing van situaties op te geven. Juist omdat men in probleemsituaties dikwijls geneigd is terug te grijpen naar oude normen of deze zelfs uit te vergroten (Oosten & Van der Vlugt, 2002), kan het tijdig ter discussie stellen van mannelijkheidnormen een gunstige preventieve werking hebben.

Vanuit dit besef hebben we ons de volgende vragen gesteld:

- Welke van de traditionele mannelijkheidnormen komen voor bij de Nederlandse en Marokkaanse mannen in de interviews over gezond leven?
- Hoe komen deze traditionele mannelijkheidnormen ter sprake: worden ze als vanzelfsprekend gesproken, ter discussie gesteld, tegengesproken of wordt er over onderhandeld?
- Welke aanbevelingen kunnen op grond van onze bevindingen worden gedaan voor de mannelijkheid van gezondheidsbevorderende interventies voor oudere mannen?

ONDERZOEKSAANPAK

De vier verschikcategorien die uit het oogpunt van diversiteit zijn benoemd, zijn in dit project op verschillende manieren ingebouwd. Qua leeftijd en SES is gehomogeniseerd bij de keuze van de doelgroep, namelijk ouderen van 55 tot 75 jaar met een lage SES. Later is de leeftijdsgrens voor de Marokkaanse groep overigens verlaagd omdat hun ouderdom sociaal gezien meestal eerder begint - afgaande op de transitie die men heeft

door zijn waardering en bereidheid om hulp te vragen (6):

ITER: Denk je, dat als je er gaat over praten, los jij jouw problemen op?
 AYLAN: Ja, natuurlijk als je ga met de mensen [...] praten over bepaalde uh eigen problematiek dan kom je eruit. Nou ja, altijd met die uh uh [...] kom je er uit als je bij de psychisch, als je wordt geholpen door een psychiater of deskundig, nou dan ben je niet gesloten.

AYLAN: Kijk, als ik ga naar de dokter bijvoorbeeld, mijn dokter heb ik heelmaal nu bijna dertig jaar, misschien langer. Dat was niet mijn eerste dokter naar geloof ik tweede. Maar hij begrijpt mij heel goed omdat wat ik zeg, hij uh uh, is voor hem duidelijker. Dan neemt hij mij ook serieus zodoende kunnen wij met zijn twee heel goed praten. Ik vertel ook over mijn privé, over mijn probleem met mijn vrouw, met mijn kind omdat hij begrijpt me. Hij neemt ook de tijd, en zodoende leer ik praten met uh in een richting dat is echt een [...] niveau.

Bovenstaande fragmenten laten zien dat de respondenten - althans verbaal - verschillend omgaan met de mannelijkheidnormen en dat dit dus ook van invloed is op het gedrag dat ze zichzelf toestaan en de hulp die ze zoeken.

Worstelen met het voldoen aan de normen

Uit de interviews valt ook te leren hoe sommige respondenten worstelen met de mannelijkheidnormen waaraan ze niet (meer) kunnen voldoen. Mick vertelt bijvoorbeeld hoe hij eigenlijk niet met prepensio wide; hij noemt hoe hij profiteren van de maatschappij. Maar uiteindelijk heeft hij het toch gedaan en als reden verwijst hij naar zijn - hogere? - plicht om degenen die van hem afhankelijk zijn te beschermen ('je hebt kinderen en dat gaat voor natuurlijk'). Dezelfde Mick, die een verstrieten heup, nierproblemen en hartritmestoornissen heeft, wil liever niet zeggen dat ie in de put zit (7), maar wel toegeven dat het vervelend is.

MICK: ... dat is dus wat ik bedoel met goede vrienden. Dat hun dus voor mij denken omdat ze weten dat ik toch wel, nou ik zou niet zeggen in de put zit, maar toch wel vervelend is.

kinderen en soms pak, kijk naar, zeg ja, nee ik moet gewoon doorgaan. Ik moet gewoon verder uh leven om uh hun ook uh de kans te geven. Omdat ik moet toch uh voor hun zorgen.

Dit verschil werd bevestigd door de peers en intermediairs in de projectgroep. Toen namelijk na het voorlezen van een bepaald interviewfragment werd gevraagd of dit door een man of vrouw gezegd kon zijn, reageerde de Nederlandse, vrouwelijke peer: 'Ik denk een vrouw, want mannen praten niet zoveel over kinderen'. Waarop de Marokkaanse mannelijke intermediair zei: 'Maar Marokkaanse mannen well'.

Bevestiging van de normen of niet

Gelet op de vanzelfsprekendheden (v) of discussie (d) over de normen (zie tabel 2), blijkt dat twee respondenten geen enkele twijfel tentoonspreiden, namelijk Koen en Dubay. Over het totaal genomen bevestigden de geselecteerde fragmenten het traditionele mannelijkheidsbeeld: van de 62 fragmenten zijn er slechts 10, waarin tot uitdrukking komt dat de mannelijkheidnorm wordt tegengesproken of ter discussie gesteld.

Frans stelt bijvoorbeeld de norm 'het zich willen bewijzen' (2) ter discussie.

FRANS: Ja, nou kijk, ik zit hier met een prachtig uitzicht en ik zie hier dus altijd de marathon altijd voorbij komen hè, nou als je ziet hoe kreupel sommigen lopen, dan denk je van ja Jezus (lacht).

ITER: Dat is ook wel weer uitzonderlijk natuurlijk.
 FRANS: Jawel, maar ze doen het voor hun plezier, maar ze storten haast uh naar moeder aarde omdat ze het toch willen volbrengen, hè, ik bedoel en dat is misschien innemelijke prestatie, maar ik geloof niet dat het lichamelijk zo gezond is.

ITER: Ik heb geen idee eigenlijk [...].
 FRANS: Hè, ik bedoel, nee, ik kan me (overstaanbaar) gewoon gaan wandelen maar op een gegeven moment gaan ze dan wandelen en dan lopen ze van Brussel naar Rotterdam, hè, en dan [...] ik bedoel, zij presteren het dan, en (overstaanbaar) naar huis lopen zelfs, maar die maatjes waar ze me liep, ja, die liepen onderweg te roken hè. Is dit nou zo gezond hè? (lacht) Nee, ik ben niet zo voorbeeldig, nee.

Aylan stelt de norm onafhankelijkheid (5) ter discussie

ITER: Ja.
 MICK: En hun denken van hoe kunnen we die (overstaanbaar) een beetje aan het werk krijgen?
 ITER: Ja.
 MICK: Dat is wel leuk natuurlijk.

Kortom, hij wil zich niet als een klagende of zwakke man presenteren. Iets verder in het interview zegt hij: 'en het ergste is, je hebt het niet in de hand'. Als de interviewer hem even later vraagt naar zijn verwachtingen voor de toekomst als het gaat om gezond leven, schetst Mick zijn hoop als volgt:

MICK: ...ik zal waarschijnlijk niet zo zijn, hoe moet ik dat zeggen, het zal nooit worden wat het geweest is, maar dat hoeft ook niet. Als ik maar wel op het niveau mee kan doen waar de mensen niet zo oud zijn als ik, tussen mijn vrienden, ook weer doet

ITER: Ja.
 MICK: Dus kan ik uh skiën, ik kan vrij goed skiën, dus ik kan nog steeds met hun meeskiën en ik ben ook nog steeds wel een stapje voor hun, maar dat komt door mijn techniek, niet door mijn kracht.

ITER: Ja.
 MICK: Ik ben 's-avonds wel dan ook kapot. Maar dat zijn hun ook, want hun hebben minder techniek.
 ITER: Minder techniek ja.
 MICK: Dus zo kun je dat weer een beetje laten (overstaanbaar).

ITER: Ja.
 MICK: maar als ik gewoon mee kan doen met hun, een beetje tennissen weer een beetje doen
 ITER: Ja, ja.
 MICK: Ja dan ben ik wel redelijk tevree.

Hier relativeert Mick zijn 'oud zijn' door aan te geven dat hij nog 'mee kan komen' met vrienden jonger dan hijzelf; anders gezegd, door zich gunstig te onderscheiden van zijn leeftijdsgenoten (2).

In de volgende fragmenten schetst Piet zijn moeite met enkele belangrijke levensgebeurtenissen: het wegvallen van zijn werk (1) en van zijn dierbaren (waaronder zijn schoonvader en twee van zijn broers):

PIET: ... Ze keuren me in '91 af voor dat zware werk dat ik niet meer mag doen, dan heb ik zitten huilen

bij het GAK. Ik zei, als je me probeert op straat te zetten, dan gebeuren er ongelukken met je, zo kwaad was ik dat ze me afkeurden.

PIET: ... Maar op een gegeven moment is ie [zijn schoonvader] er dus niet meer en dan reed ik langs die plek en dan schoten de tranen in mijn ogen.
 ITER: Ja.

PIET: ik ging in het begin elke week wel drie keer naar het graf.

ITER: Ja dus u bent ook eigenlijk een heel emotioneel iemand.
 PIET: Voor die tijd nooit
 ITER: Nee?

PIET: Vroeger nooit, nee, dat is gewoon na mijn laatste operatie heb ik dat dus veel meer gekregen
 ITER: En vindt u dat prettig?
 PIET: Nee ik vind het vervelend.

Duidelijk is dat hij zichzelf moet rechtvaardigen voor zijn gedrag, vermoedelijk omdat hij van mening is dat een man niet hoort te huilen (7). In het eerste fragment zegt hij dat hij van woede moest huilen; woede is blijkbaar wel een door hem geaccepteerde emotie. In het tweede fragment vindt Piet het nodig te melden, dat hij vroeger nooit huilde. Hij roept het beeld van 'vroeger' op ter compensatie van een heden waarin hij niet meer aan de norm voldoet die hij op zich nog steeds lijkt te onderschrijven.

DISCUSSIE

Onderzoeksmethodologische kanttekeningen
 Vast staat dat de uitspraken die mannelijkheidnormen aanroepen, niet door de topiclist kunnen zijn uitgelokt. Wel kan de interviewsituatie (man interviewt man) een verbaal vertoon van mannelijkheid gestimuleerd hebben. De kans dat er vertekeningen zijn ontstaan door de kwaliteit van de transcripts, is klein omdat de bandopnamen letterlijk zijn uitgelept. Bij de Marokkaanse interviews kan evenwel vertekening zijn opgetreden door vertaling: door de inzet van één interviewer/vertaler is het taalveld onvermijdelijk versmald.

Bij het coderen en interpreteren is grote zorgvuldigheid betracht. Eerst hebben twee codeurs in onderdeel overleg de relevante passages gemerkt en ingedeeld, waarbij ook rekening is gehouden met de context van het totale interview. De uitkomsten zijn vervolgens besproken met een derde codeur. Zij oordeelden eensluidend over de

relevantie van passages en de indeling in 'de norm wordt als vanzelfsprekend onderschreven' (v) of 'de norm wordt niet vanzelfsprekend onderschreven' (d). Alle codours waren vrouwen.

De houdbaarheid van de interpretaties is op verschillende manieren getest. In de eerste plaats zijn ze gelegd naast uitspraken die intermediairs en peers zijn ontlokt door middel van vignettes uit de interviews. In de tweede plaats zijn ze ter becommentariering voorgelegd aan collega's die bekend zijn met de interviews (omdat zij deze vanuit een ander perspectief analyseren). Dit heeft tot een reeks kanttekeningen geleid die in de verdere discussie zijn verwerkt.

Ondanks deze voorzorgen moeten onze bevindingen natuurlijk met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Het gaat om slechts zeven interviews en het verzadigingspunt van de dataverzameling was duidelijk nog niet bereikt. Ook onze pogingen tot variatiedekking zijn maar gedeeltelijk gelukt: zo zijn alle respondenten gehuwd, komen ze veelal uit dezelfde wijk en is de meerderheid van Nederlandse herkomst. Daarom moeten we rekening houden met een toevalsfactor. De gepresenteerde frequenties zijn slechts in relatieve zin en als patroon interessant mede omdat de omvang van de interviews sterk varieert. De verschillen die we tussen Marokkanen en Nederlanders signaleren, moeten om die reden als nader te onderzoeken hypothesen en niet als feiten worden opgevat. Het gaat hier om een eerste verkenning die slechts onderstreept hoe belangrijk het is om bij het ontwikkelen en uitvoeren van interventies ook te letten op mannelijkheidsnormen én op etniciteit.

Over traditionele normen, gezond leven en diversiteit
 Uit de gepresenteerde fragmenten komt naar voren dat de ideologie van de traditionele mannelijkheid inderdaad meespeelt in opvattingen over gezond leven en dat de normen vaker worden bevestigd dan ter discussie gesteld. Leeftijd vervult daarin zowel in biologische, sociale als existentiële zin een rol, met name de Nederlandse respondenten verwijzen naar hun afnemende krachten, het niet meer werken en het verlies van familieleden. SES komt bij de Marokkaanse respondenten aan de orde als geldzorgen die - in ieder geval in het verleden - een gezond leven in de weg stonden. De mannelijkheidsideologie lijkt in een aantal opzichten te variëren met etniciteit. In de Marokkaanse interviews verschijnt vader- annex kostwinnerschap vaker als een belangrijk en belastend aspect van gezond leven. De

Nederlandse respondenten spreken nauwelijks over hun kinderen. Noemen ze het hebben van kleinkinderen en opa-zijn, dan is dat als positieve invloed. Verder hebben de Nederlanders het vaker over sport en lichamelijke

prestatie. Werk wordt, zoals we zagen, weliswaar door Nederlandse en Marokkaanse respondenten genoemd, maar met een andere waardering: waar twee Nederlandse mannen hun werk voorstelden als levensvervulling, leek het voor twee Marokkaanse mannen eerder een middel te zijn voor het bereiken van andere doelen.

De etnische verschillen in het aantal verwijzingen naar de wenselijkheid van prestaties, onafhankelijkheid, zelfcontrole en zelfverzekerdheid, vormen ons inziens een cluster van normen die vaak als traditioneel mannelijk worden geduid maar ook als sterk westers moeten worden beschouwd.

Uit de inhoud van de fragmenten blijkt dat de aangehangen normen over mannelijkheid soms botsen met feitelijk gedrag. Om deze discrepantie voor zichzelf te aanvaardren, relativieren de mannen hun 'ongewenst' gedrag (ze zwakken het af). Of ze maken het aanvaardbaar door het in een ander kader te plaatsen, door het bijvoorbeeld te vergelijken met gedrag van vroeger, te combineren met acceptabel gedrag (hullen én agressie), en/of de ene norm hoger te stellen dan de ander.

Manvriendelijkheid van interventies

Onze studie demonstreert dat een context van traditionele mannelijkheid voor oudere mannen van belang is bij het realiseren van gezond leven. Op basis van dit inzicht volgt nu een aantal kritische vragen inzake de manvriendelijkheid van de voor hen bestemde praktijken van gezondheidsbevordering.

- Speelt de werwing voldoende in op traditionele mannelijkheidsnormen om mannen tot deelname te motiveren, respectievelijk hen niet af te schrikken? Met andere woorden, ligt de nadruk eerder op competentie en probleemoplossing dan op moeijlichkeiten, op educatie, op hulp? Is bij werwing van mannen uit andere culturen voldoende gelet op hun mannelijkheidsnormen, bijvoorbeeld betreffende de vaderrol?
- Zijn outreaching interventies mogelijk?
- Sluiten de werkvormen en het programma aan op de doelgroep oudere mannen? Bijvoorbeeld op de bij Nederlanders veelvuldig gesignaleerde handelings- en prestatiegerichtheid, het plezier in competi-

tie en de voorkeur voor een meer rationale en cognitieve dan emotionele benadering? Van Elst (1999) noemt doe-oefeningen, rollenspel, theorie-uitleg en huiswerkopdrachten zeer bruikbaar. Welke werkvormen zijn geschikt voor oudere mannen met een

andere etnische achtergrond? Zijn de werkvormen tegelijkertijd goed afgestemd op de fysieke en sociale leeftijd, dat wil zeggen de afnemende kracht en de generatiewisselingen, op het werk en in de familiekring?

- Wordt er bewust gewerkt aan het vergroten van keuzeruimte van oudere mannen door ideaalbeelden van mannelijkheid bespreekbaar te maken? Wordt de stitwijgende vanzelfsprekendheid doorbroken, zodat er plaats kan komen voor bewustwording van de socialisatie als man, relativering en herwaardering van traditionele normen en het vinden van nieuwe strategieën en oplossingen, wanneer deze normen botsen met de persoonlijke mogelijkheden en verlangens van het heden?

- Garandeert de samenstelling van een groep voldoende uitdaging én veiligheid voor het reflecteren over mannelijkheidsnormen? Wordt er bijvoorbeeld overwogen om seksehomogeen dan wel sekseheterogeen te werken of een combinatie daarvan middels subgroepen? Welke kansen zijn te benutten om etnisch én sekseheterogeen dan wel -homogeen te werken?

- Wat zijn de voor- en nadelen van seks-, leeftijd- en etnische similariteit van professionals en/of intermediairs met de doelgroep in termen van rolmodel, geloofwaardigheid en empathie?

- Hebben de professionals en/of intermediairs voldoende kennis en vaardigheden in huis om de heroriëntatie te begeleiden, maar vooral: wat vinden zij zelf van de traditionele mannelijkheidsnormen; zijn ze zich bewust van hun eigen seksesocialisatie;

Tabel 2 Vergelijking van mannelijkheidsnormen bij Nederlandse en Marokkaanse respondenten na hergroepering

	Ned. mannen (n = 4)	Mar. mannen (n = 3)
Werk	4	3
Prestatie en competitie	11	1
Bescherming, kost verdienen	4	10
Onafhankelijk en zelfstandig	12	3
Beheersing	15	0

(h)erkennen ze het worstelen met normen en de manier van communiceren daarover, welke ervaringen hebben ze zelf daarmee?

Evaluatie van de lijst met mannelijkheidsnormen

Tijdens het coderen bleek herhaaldelijk dat de twaalf normen in hun huidige formulering elkaar overlappen. 'Concurreren' en 'seksueel presteren' zijn bijvoorbeeld te beschouwen als specificaties van 'prestatie- en competitiegericht zijn'; 'geen hulp nodig hebben' of 'geen slachtoffer zijn' als een verbijzondering van 'zelfstandig en onafhankelijk zijn'. 'Het hebben van controle' verschilt in principe niet van 'zich weten te beheersen', al is de eerste ingebed als geen teken van zwakte en de tweede als een teken van sterkte. 'De kost verdienen' is geïmpliceerd in 'bescherming'. Door de categorieën op deze wijze te hergroeperen (zie tabel 2) springen de Nederlands-Marokkaanse verschillen nog pregnanter in het oog.

Daarnaast laat de huidige lijst enkele belangrijke aspecten van het bestaan van oudere mannen onderbelicht, namelijk 'lichamelijk sterk zijn' en '(groot)vaderschap', omdat deze opgaan in bredere omschrijvingen. In dat opzicht behoort de lijst nuancering met het oog op leeftijd.

Dat voor de Marokkaanse interviews slechts zes van de twaalf mogelijke coderingen relevant waren, lijkt ons een indicatie dat de huidige lijst met mannelijkheidsnormen inderdaad een aantal blinde vlekken heeft voor niet-westerse mannelijkheidsideologie. Een daarvan betreft in ieder geval de categorie 'zorg voor kinderen'. Onderzoek naar de aanpassingen die nodig zijn voor een etnisch-sensitieve lijst is derhalve gewenst. Voor uitspraken over klassenspecificiteit van deze lijst is nader onderzoek onder meerdere categorieën van SES nodig.

Jens van Tricht werkt als Projectleider bij Circus Elleboog. Hij bestudeerde mannen en mannelijkheid binnen Vrouwenstudies, en was (co-)docent bij een aantal modules binnen Vrouwenstudies, zowel over mannen en mannelijkheid als over gender en feminisme.
E-mail: j.vantricht@hccnet.nl

MANNEN EN GEWELD

Column

JENS VAN TRICHT

Maso, I. & Smaling, A., 1998, *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*, Amsterdam: Boom.
Mens-Verhulst, J. van, 2003, 'Diversiteit als sleutel tot vraagstuk in een gevarieerde samenleving', in: *Sociale Interventie* 12 nr. 1, pp. 25-34.
Sabo, D. & Gordon, D.F., 1995, *Men's Health and Illness. Gender, Power and the Body*, London: Sage.
Oosten, N. van & Vlugt, I. van der, 2002, *Seks specifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers*, Bussum: Coutinho.
Wagemakers, A. & Quispel, Y., 2003, *Leeftijd & Onderzoek. Verkenning van het gebruik van leeftijd in onderzoek*, Utrecht, LBL, expertisecentrum leeftijd en maatschappij.
Whithead, S.M., 2002, *Men and Masculinities. Key themes and new directions*, Cambridge: Polity Press.
WHO, 2001, *Gender and Road Traffic Injuries*, Geneva: World Health Organization.

SUMMARY

Traditional codes of masculinity are said to restrict older men in managing their life transformations. To enhance the insight into the role of traditional masculinity codes and into the possible implications for public health interventions the interviews of five Dutch and three Moroccan men about healthy living were analysed. It appeared that the respondents referred spontaneously to the codes - mostly in a confirmative way - and had various strategies for dealing with contradictions and impossibilities. Six questions are formulated for screening how friendly public health interventions are for older men. The list of codes needs adaptation to the older age and non-western ethnicity.

Naast de noodzaak om oudere mannen, gezond leven en mannelijkheidnormen verder te bestuderen, dient zich ook een reeks vragen aan voor vervolgonderzoek. Bijvoorbeeld, welke traditionele mannelijkheidnormen komen voor in de interviews van oudere vrouwen en hoe? Idem voor traditionele vrouwelijkheidnormen, zowel in de interviews met oudere mannen als vrouwen. Maar ook: welke alternatieve mannelijk- en vrouwelijkheidnormen worden door oudere mannen en vrouwen geconstrueerd, welke rol speelt de naaste omgeving in die constructieprocessen en wat betekent dit voor gezondheidsbevorderende interventies? Voor beantwoording van die vragen zal dan een andere onderzoekstrategie moeten worden gekozen: een die bottom-up werkt en als zodanig een open oog garandeert voor niet-dominante normen.

Meer in het algemeen onderstrepen onze ervaringen met de lijst het belang van een kritisch gebruik, zowel in onderzoek als hulpverlening, om te voorkomen dat er slechts stereotypen worden bevestigd en alternatieve mannelijkheden en/of verschuivingen in de traditionele respectievelijk dominante mannelijkheidsideologie onzichtbaar blijven. Het dient een 'levend' instrument te blijven.

NOOT

1 Het cijfer tussen haakjes verwijst naar het nummer van de mannelijkheidnorm.

DANK

We danken ZonMw voor de subsidie die het project Zin in Gezond Leven mogelijk maakt en Gaby Jacobs, Jan Hein Mooren, Tessel Pauli, Lies Schilder en Anneke Sools voor hun opbouwende kritiek tijdens het totstandkomen van dit artikel.

LITERATUUR

Addis, M.E. & Mahalik, J.R., 2003, 'Men, Masculinity, and the Contexts of Help Seeking', in: *American Psychologist* 58 (7), pp. 5-14.
Eisler, R.M., 1995, 'The Relationship Between Masculine Gender Role Stress and Men's Health Risk: The validation of a construct', in: R.F. Levant & W.S. Pollack (eds), *A new psychology of men*. New York: Basic Books.
Eist, T. van, 1999, 'Mannengroepen in Nederland, tendensen en perspectieven', in: *Werken met mannen* 2 nr. 4, pp. 1-2.

allochtone vrouwen merkte onze minister op, dat ook emancipatie van mannen heel belangrijk is.²
Het is interessant om te zien hoe het zwart-wit denken selectief gebruikt kan worden: Wij zijn ontwikkeld en geëmancipeerd, bij 'ons' zijn mannen en vrouwen gelijk. Wij verzetten ons tegen een zwart-witte tegenstelling tussen vrouwen als slachtoffers en mannen als daders. Zij echter, zij zijn verre van geëmancipeerd, zij liggen achter in beschaving en evolutie. 'Bij hen' worden vrouwen wel onderdrukt, en zijn mannen wel daders.

Ook interessant is hoe De Geus impliciet, namens de Nederlandse man, claimt dat de emancipatie van 'onze' vrouwen (en trouwens ook van 'onze' homo's), toch eigenlijk ook aan 'ons' - Nederlandse mannen - te danken is. Wij hebben ons zo progressief ontwikkeld, dat wij nu allochtone mannen ook mogen leren hoe zij met vrouwen om moeten gaan. En passant wordt nauwelijks gerept over de enorme weerstand die feminisme en vrouwenemancipatie ook hier hebben opgeroepen - en nog oproepen. En worden de verworvenheden van het feminisme tot een gezamenlijke zaak van de Nederlandse mannen en vrouwen gemaakt.

Gelukkig heeft De Geus op deze gedenkwaardige dag nog iets anders gezegd, dat tenminste in de richting van mannen, en de problemen die zij veroorzaken wijst. Na de officiële opening werd hem door de twee gast-

In 2003 bestonden het Nederlandse emancipatiebeleid en de Directie Coördinatie Emancipatie (DCE) 25 jaar. Dit werd gevierd met een grootse manifestatie, M/V@DE TOEKOMST, op 15 november 2003 in het Nieuwe Luxor Theater in Rotterdam. De dag werd officieel geopend door minister De Geus van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), die ook het emancipatiebeleid in zijn portefeuille heeft. Dit laatste niet lang meer, als het aan de ambitie van de minister ligt. Hij streeft ernaar dat een aparte portefeuille emancipatiebeleid bij een volgende formatie overbodig is geworden. Om dit doel een stapje dichterbij te brengen, verklaarde De Geus in zijn toespraak de emancipatie zo ongeveer als voltooid; alleen moet de tijd zijn werk nog even doen. Autochtone vrouwen hebben in elk geval alle kansen, als ze die niet grijpen ligt het toch echt aan henzelf. Sommige allochtone vrouwen echter, worden nog wel over onderdrukt door hun mannen. Over mannen had De Geus had in zijn toespraak nauwelijks; alleen als hij het had over de achterstand van